

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 30. ЈАНУАРА 1894.

ВОЈИСЛАВУ У ОПРОШТАЈ

Педесет и пет твојих песама, све по избор дивна чеда твоје пречисте песничке душе — педесет и пет свежих миомирних цветака, којима си миловао окитити „Стражилово“ за прве четир године његова века, то је задуга, Војиславе, која се не одужује ни куд и камо већим чим, но што су и најбираније речи захвалности и признања.

Је ли чудо, што ме изневерава перо? Је ли чудо, што застаје сад, кад ваља да искаже, како си ми био драг, како сам те ценио и уважавао вазда, од како те познадох па до самртнога ти часа.

Јесте, Војиславе, вазда!

Наглашавам то и не могу доста да нагласим, јер нови течај „Стражилова“ лако може дати разлога противној тврдњи. Та за који се дан навршује равно две године, како си ти „Стражилову“ окренуо леђа, како си га — ни криво ни дужно — Војиславе, чашћу се својом кунем блажењој твојој сени: ни криво ни дужно — презрео.

А „Стражилово“ се тобом и сувише дичило, твојим именом и сувише поносило, а да је икада и могло и смело помислити, да се теби замери, да тебе увреди.

Знао си ти то, Војиславе, знао сам ја то, па опет је могло доћи до тога, да ти одеш онамо, одакле се још нико није вратио, а нисмо пречистили рачуне, нисам ти бар лека ради могао рећи, колико ме тишти, што изгледа као да „Стражилово“ није знало, кога има у теби.

Па место да те раширеним рукама дочеках, да ми се вратиш уверен, да је само пакост пуким измишљотинама обедила те чак и твојом незлобном срцу омрзнула мене и моје „Стражилово“, ја ево, потресен до дна душе, на ону страну гроба морам да ти довикујем: Хвала ти, Војиславе, и не замери!

Јован Грчић

МЕСНИШТВО

БЕСНА СИРОТИЊА

(Свршетак)

V

Једне ноћи отшкринуше се полако врата и она лагано уђе у моју собу.

Ја устадох са столице. Изненађење беше у толикој мери за мене, да је готово прелазило у страх.

— За Бога! — рече она узбуђено и државим гласом, прилазећи ми — ово је већ трећи пут, како улазим у вашу собу вечерас... и једва сад...

И при том ми с некаквом несигурношћу пружи руку. Не чекајући, да јој понудим столицу, спусти се на мој повећи сандук покрај стола.

Ја јој у забуну рекох, да сам и раније био у соби, лешкарио на постељи, размишљајући о којечему, па најзад устао, уждио свећу и почео прелиставати свога љубимца — божанственог Хајна.

Али она то као и да није разабрала, већ потресена и збуњена ламкаше своје прстиће, гледећи некуд неодређено.

— Седи... седите — проговори по кратком ћутању. — Ја сам вас и изненадила и узнемирила, како видим, али ви ћете опростити... Седите, молим вас, седите да се разговоримо за који часак...

Пошто јој испуних молбу, осећајући да ме скроз прожима језа и дрхтавица, она настави:

— Нана није код куће, а братић спава, па сам улучила ову zgodну прилику, свакојако последњу, да још мало разговоримо и да се с вама пријатељски опростим... јер сутра преко сутра то извесно не ћу моћи...

Ја сам ћутао, а осећао сам како у мени кипе бујни осећаји, помешани с тугом, болом и гневом, и доспевају, чини ми се, у сами подгрглац.

— Да, да се опростим с вама... јер ви то заслужујете... али ви сте тако необично бледи...

Ја јој погледах у очи, али њене очи бежу натопљене сузама а груди јој се бурно надимаху.

— А куд је то отишла стара госпођа? —

упитах је ја, хотећи тим у неколико да скренем разговор са тог тугаљивог пута.

— Хе, куда?... Не питајте! — одговори она тихо и благо одмахну руком.

— Да није каква несрећа?

— Несрећа није, али свакојако није ни срећа... Отишла је до нашег једног пријатељског посело и том приликом да га моли, да јој потпише меницу... Два дана је било свађе око тога; све је хтела да ја то учиним. Па још ако је одбије, онда ми ваља у свет богати од ње...

Рекавши то, уздахну дубоко и жалосно заклима главом.

Заћутасмо и ћутали смо подуже. Моје су мисли блуделе по бескрајности, а биле су побркане и слутњом и надом.

— За што не навучете завесе? — рече она наједаред.

— Јер их немам...

Она заћута и као да стаде размишљати о нечему.

— Па онда утулите свећу.

Ја је погледах.

— Да, утулите — понови она одлучно. — Мени би било много пријатније, а и сигурнија сам тако... У осталом, ја немам никаквих рђавих намера, а ви, знам, ни толико... После тога, месечина је тако јасна...

Изгледала ми је све чуднија те не скидах очију с њена уозбињеног нежног лица.

— Утулите! За што не? — настављала је она. — Ево овако! — при том устаде са свога места и духну у свећу. — Видите ли, да је месечина?!... А баш да је и густ мрак, ја се вас не плашим, јер вас —

— Не говорите више, ако ми добра желите! — пресекох јој ја реч, јер сам осећао, да ме нешто страховито гуши у прсима и да ми крв све млазевима јури у главу.

— Јер вас поштујем... јер те волим! — додаде она, при том брзну у плач и паде ми на груди.

Тако је остала неколико тренутака на мо-

жим грудма, и плакала је и јецала грчевито, припијајући се све чвршће уза ме.

Сећам се, да сам јој љубио косе, брисао сузе, тешио је лепшом будућношћу, уверавајући је, да нас права срећа очекује и да од нас зависи, хоћемо ли ту срећу прихватити или не.

Тек се она одједном трже и одступи мало од мене.

— За Бога! Та шта радим ја ово?! — рече јецајући. — Јесам ли при себи, или ме је већ ђаво однео без трага!...

При том ми опет приђе и загрли ме.

— Опрости, што те остављам. Ја не знам, што то чиним, али осећам, да ми тако ваља чинити... Ја сам болесна... ето видиш како ме тресе грозница!

Глас јој је дрхтао.

— Ви треба да ми опростите и ја вас за то молим... На што предавати се болесним осећајима? На што све то, кад од наше среће не може бити ништа!... Кад ово говорим, можда сам вам чудна, не, можда сам вам чак и мрска и одвратна, али то тако мора бити... Тако је зар суђено, и ја верујем у судбину...

При том опет одиђе од мене, прође неколико корачаји по соби, па се опет спусти на сандук.

— Ја сам самој себи загонетна... Ја у овој прилици просто не знам, да се нађем... Ја сад први пут у животу љубим... Боже мој, Боже, шта је ово са мном и шта ја то све говорим којешта!...

Грцала је у сузама а држала белу мараму на очима.

Ја се за тренутак прибрах, и као да из свега њена разговора провириваше смисао, који је моје честољубље у основу вређао.

— Излаза има — рекох ја озбиљним гласом — а ако и вас распиње нека празна сујета, као и вашу госпођу матер, онда наравно да од наше љубави не може бити ништа... Ја знам, да је ваша цела породица отмена и имућна, само то није случај с вама. У осталом, баш да сте и сами у том положају, дозволићете, да ја не бих полетео за вашим хиљадама... па чак не у овој прилици ни за вашом лепотом толико, колико за вашом благородном и племенитом душом... Није ли тако?

Она је ћутала и још непрестано држала мараму на очима.

— Ако ћете баш да будем искрен, ја сам, чезнећи за вама, хотимично заборавио, да сте

ви кћи неваљале жене... жене, које се свако честит гнуша... Ето, видите, ја нисам на то гледао; ја сам имао пред очима само вас... А што сам ја случајно мајстор, а не баш чиновник или официр, то није ничија кривица — то је била моја жеља...

— Немојте се срдити — изусти она тихим гласом и подиже мараму са очију — немојте, кад вас молим...

— Не, не срдим се баш ни најмање, само ме боле такве лудорије... Видите, ја све знам, и више ни немојте ништа говорити. Ја појмим вашу љубав према мени, али за то разумем и онај други гадни осећај, који вам не да, да одлучно пређете на моју страну, на страну своје среће, а да презрете оног демона, ону вашу гадну матер, коју и сам бескрајно презирем... Ви не можете да се измирите с мишљу: како би то било, да се ви назовете жеиом једног занатлије!... Признаћу и сам, да то можда није баш тако практично, али није ни непоштено. Ви ћете међу тим горе проћи. Ја сам дубоко уверен, да ћете на крају крајева проћи врло рђаво, и да ћете тада проклињати свога демонског саветника, своју несрећну матер, што вам је у овој прилици стала на пут срећи, али ње тада извесно да и не ће бити међу живима... Ето, та ме помисао прожиже до дна душе... Реците: говорим ли по правди?

Она обори главу на прса и дубоко уздахну, пресекавши уздах два три пута.

— Немојте мислити — говорио сам ја даље, ходајући по соби — да ћу вас ја присиљавати. Боже сачувај!... Истина, жао ми је, што сте и нехотично дали себи ту слободу, да се овако нечовечно проиграте с мојим срцем и са мојим најнежнијим осећајима, али ћу вам ипак опростити, јер сам уверен, да и сами страдате...

— Молим вас, поштедите ме од таквих прекора — упаде ми она у реч благо и чисто бојажљиво.

А мене то тако изби из такта, да за више минута нисам могао ништа проговорити.

Она устаде па полако приђе к прозору и наслони главу на перваз. Према јасној месечевој светлости ја јој лепо видех уплакано лице и тужни израз очију. Би ми жао и учини ми се, да сам више казао него што је требало рећи. Боже мој, никад ми се не учини тако блиска и тако своја, као у тој прилици! При-

Њох јој одлучно, загрлих је и стадох је љубити до суза.

— Један корак само, само једна реч, па од несреће и очајања не ће бити ни трага ни гласа — шапутао сам јој ја, трудећи се, да загладим малопређашњи изгред. — Ако сам сиромаш за свет, ако сам сиромаш за твоју раскошну матер, за тебе сам, голубице моја, богат и пребогат... Најзад, љубав без пожртвовања није љубав... то је животињски осећај....

Врата авлиска силно се залупише.

Она се трже.

— То је моја нана — рече тихим гласом, при том ми журно пружи руку и још тише додаде: — С Богом!

Ја несвесно пођох за њом.

— Ви... ти... размислити ваља, наравно... само је један живот и једна срећа... Лаку ноћ!

Муцао сам тако а срце ми је силно купцало, и сваки његов откуцај говораше ми јасно, да је то последњи пут — — — — —

* * *

После неколико дана, хладна једног и туробна јутра у прзорје, заустави кочијаш своја шарена путничка кола пред капијом мога стана.

Брзо смо били готови с товарењем, јер осим инструмената нисам друго шта ни имао Бог зна колико.

Пре него што ћу се попети у кола, стара госпа такођер изађе на улицу, убрађена и огрнута неким старим, дебелим шалом.

— Па баш да нам одлазите? — рече, тек колико да се нађе у послу. — А да нисте штогод заборавили?

— Држим да нисам — одговорих хладно и чисто кроз зубе.

Прекрстих се, рекох јој одвећ немарно »С Богом!« а кочијаш ми поможе да се попнем у кола.

И кочијаш хитро седе на своје место, прибра дизгине и швићну бичем лево и десно изнад коња. Меденица на врату дешњака зазвони и кола се полако кренуше напред.

— Срећан вам пут! Немојте нас заборавити! — чух да закрешта одвратни глас старе госпође.

Идући кроз још пуне улице варошке, кола су се грувала по испроваљиваној калдрми а арњеви над главом ми тресли се као сито

Пут, који је водио поред негдашњег турског гробља, био је узбрдан и врло тегобан. С тога смо се одвећ лагано кретали, и кочијаш, да би зар одлакнуо својим мршавим коњићима, скочи са свог седишта, лако као срндаћ, на земљу, те, идући поред кола, стаде пучати бичем по ваздуху.

Свањивало је у велико.

Окретах се небројено пута натраг, ваљда да што боље утувим место, у којем сам сачувао своје најлепше наде; у којем сам био блажен и срећан, а из којег излазим пун и неутешан.

Кад смо минули турско гробље, кочијаш се попе на кола, јер је одагле настајала низбрдица.

Беше већ лепо свануло.

Ја се обазрех још једном натраг, али ми се варош већ поче губити из вида и тонуту полако за брдом. Само је још торањ црквени штрчао као каква горостасна кула у ваздуху. У место кућа ја видех местимице-местимице стубове плаветна дима, који се усправно пео горе, разређујући се поступно, док већ савршено не ишчезе.

— Дим! — рекох у себи, потресен и очајан. — Све сâм дим!...

Чед. А. Поповић

ВЕЧИТИ МУЖ

ПРИПОВЕТКА Ф. М. ДОСТОЈЕВСКОГ
ПРЕВЕО МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

(Наставак)

У Лиза

авлу Павловићу не беше ни на крај памети да „загребе“, и сам Бог зна за што га је Вељчаџинов за то питао; у ствари беше он сам у забуну. На прво питање у једној бакалници

код Покрова показаше му Покровску гостионицу, одмах за раскршћем. У гостионици га известеше, да господин Трусоцки „уживају“ сад ту у кући у намештеним собама код Марје Сисојевне. Пењући се по уским, исполиваним и врло нечистим степе-

ницама у други спрат, где су биле те собе, на једаред зачује плач. Чинило се да плаче дете од седам до осам година; плач је био горак, чуло се час притајено, час јасно јецање, а заједно с њим лупање ногама и такођер тихи али јаросни узвици некакве промукле фистуле али већ одраслог човека. Тај одрасли човек је, као што се чинило, карао дете и врло се трудио, да се не чује плач, па је правио већу галаму него дете. Узвици његови беху некако немилостиви а дете баш као да га је молило за опроштење. Попевши се у омален коридор, у којем су са обе стране била по двоја врата, сретне Вељчаџинов врло дебелу и крупну жену, у аљкаву кућевном оделу и запита је за Павла Павловића. Она показа прстом на врата, иза којих се чуо плач. Дебело и црвено лице те жене изражаваше неко недовољавање.

— Ето га где се увесељава! — промрмља рапавим гласом и пође к степеницама.

Вељчаџинов хтеде да закуца, али се предомисли и одмах отвори врата Павла Павловића. У омањој соби, грубо али обилно намештеној простим, бојадисаним намештајем, стојао је на средини Павле Павловић, одевен само до половине, без капута и без прслука, са раздраженим лицем и умиривао је псовкама, покретима руку, а може бити (учинило се Вељчаџинову) и ударцима ногом малену девојчицу од осам година, слабо, али ипак по варошки, одевену, у црној, вуненој, краткој хаљиници. Она се по изгледу налазила у правом истеричком стању, сваки час би почела истерички јецати и пружати руке према Павлу Павловићу, као да га жели обухватити, загрлити и нешто измолити од њега. За један тренут све се променило: чим опази госта, девојчица врисну и штркну у суседну омању собицу, а Павле Павловић, у први мах збуњен, за час се сав распину у осмејку, са свим онако, као ноћас, кад му је Вељчаџинов на једаред отворио врата.

— Аљексеј Ивановић! — викну у чуду — никако се нисам падао... али изволите овамо, овамо! Ево на диван, или овамо у наслоњачу, а ја... — и почне нагло навлачити капут, заборавивши обући прслук.

— Немојте се женирати, него останите у чему сте.

Вељчаџинов седне на столицу.

— Не, не, допустите само да се мало удесим; ево, сад сам већ пристожнији. А куд сте сели тамо у кут? Ево овамо у наслоњачу, поред стола... Али баш се никако нисам падао, са свим се нисам падао!

И он беше сео на окрајак плетене столице, али

не поред „неочекиваног“ госта, него, помакнувши столицу, седе према њему.

— Како да се нисте надали? Та ја сам вам ноћас нарочито рекао да ћу доћи у ово доба?

— Мислио сам, да не ћете доћи; и кад сам размислио о свему, што се догодило ноћас, био сам већ изгубио наду, да ћу вас икад видети.

Вељчаџинов се међу тим обазрео око себе. Соба беше у нереду, кревет ненамештен, одело разбацано, на столу стакла, из којих је попијена кава, мрвице хлеба и боца шампањца, попијена до половине, без запущача, а поред ње чаша. Баџи поглед у суседну собу, али тамо све беше тихо; девојчица се притајила и ућутала.

— Да не пијете ви то можда? — показа Вељчаџинов на шампањца.

— Остатци... — збуни се Павле Павловић.

— Богме сте се ви променили!

— Рђаве навике, и то тако дошло на једаред. Управо од оног доба; не ћу да вам лажем! Не могу да се уздржим. За сад немате ништа да се бојите, Аљексеју Ивановићу, сад нисам пијан и не ћу извијати бургије као ноћас код вас, но ћу вам говорити отворено; све је то тако од онога доба! И да ми је когод још пре пола године рекао, да ћу се на једаред овако одуларити, као сад што сам, да ме је ко показао мени самом у огледалу — не бих му поверовао!

— Дакле ви сте били ноћас пијани.

— Па био сам! — тихим гласом признаде Павле Павловић, спуштајући збуњено очи — и као што видите: не само кад сам пијан, него и неко време после. Због тога желим да вам растумачим, да је после пића код мене још горе: пијанство траје кратко време, а остаје за њим нека горчина и напраситост, па и тугу своју јаче осећам. Због те туге можда и пијем. Па у таком стању говорим, говорим којекакве глупости, а могу и да увредим. Сигурно сам вам врло чудан изгледао ноћас?

— Зар се ви не сећате?

— Како да се не сећам, свега се сећам...

— Вид'те, Павле Павловићу, ја сам са свим исто тако мислио и растумачио себи — рече Вељчаџинов утишавајући га; — сем тога и ја сам сам био с вама мало раздражен и... сувише нестрпелив, што радо признајем. Мени по некад није најбоље, а уз то ваш неочекивани долазак ноћу...

— Да ноћу, ноћу! — заклима главом Павле Павловић, као чудећи се и осуђујући то — и како ми само дође то у главу! Ни по коју цену не бих ушао к вама, само да нисте сами отворили; дошао бих само до врата и онда опет отишао. Ја сам до-

лазио к вама, Алексејеју Ивановићу, пре недељу дана, али вас нисам затекао, и онда, може бити, не бих вас никад више ни потражио. Уз то сам и ја помало горд, Алексејеју Ивановићу, и ако признајем... ово своје стање. Ми смо се и на улици сретали, а ја све мислим: ето и не познаје те, ето како се окреће, девет година није шала — и тако вам никад не преступих. А синоћ сам се луњао на петроградској страни, па сам заборавио и које је доба. Све због онога (показа на боцу), и од чувства. Глупо! Врло глупо! И да ви нисте тај, који јесте — јер ви сте ме обишли и после онога од ноћас, сећајући се старога, — онда бих ја чак и надежду изгубио, да ћу икад обновити старо познанство!

Вељчањинов је пажљиво слушао. Човек је тај говорио, изгледало је бар, искрено и чак и са неким достојанством; а међу тим му није ни речи поверовао, још од оног тренутка, кад је ступио унутра.

— Реците ми, Павле Павловићу, ви чини ми се нисте сами овде? Чија је то девојчица, коју сам мало час видео овде?

Павле Павловић се чисто зачуди и подигне обрве, али ипак отворено и пријазно погледа Вељчањинова.

— Како чија је девојчица? Та па то је Лиза! — проговори, предусретљиво се смешећи.

— Каква Лиза? — промрмља Вељчањинов, и чисто нешто штречну у њему. Утисак је био и сувише ненадан. Мало час, кад је улазио и видео Лизу, он се додуше зачудио, али у истину није осетио у себи никаква предосећања, никакве особите помисли.

— Па наша Лиза, кћи наша Лиза! — смешио се Павле Павловић.

— Како кћи? Па зар сте ви с Наталијом... покојном Наталијом Васиљевном имали деце — неповерљиво и ропко запита Вељчањинов, и то некако врло тихим гласом.

— Па наравно! Али да, Боже мој, од куда сте ви то могли знати? Куд сам се ја део? Та то нам је Бог тек после вас даровао!

Павле Павловић чак се трже са столице од некаквог узбуђења, али опет као од неког пријатног.

— Ништа нисам чуо! — рече Вељчањинов и побледи.

— Наравно, наравно, а од кога сте и могли дознати! — поче опет Павле Павловић ослабљено, умилним гласом — та ја и покојница смо били изгубили већ сваку наду, као што се и сами сећате, и на једаред благослов од Бога; да сте ме видели тада! — Само Бог зна за моју радост! Чини ми се управо годину дана после вас! Или не, не после годину, ни близу не, чекајте: ви сте канда отишли

тада, ако ме не вара сећање, у октобру или чак у новембру?

— Отишао сам из Т. у почетку септембра, дванаестог септембра; врло добро се сећам...

— Дакле у септембру? Хм... а шта рекох ја? — врло се зачуди Павле Павловић — ну, па ако је тако, онда допустите; ви сте отишли дванаестог септембра, а Лиза се родила осмога маја, дакле септембар-октобар-новембар-децембар-јануар-фебруар-март-април — еле после осам месеци и још неки дан, тако је! И да сте само знали, како је покојница...

— Па дед'те покажите ми је... дозовите је... — промуца несигурним гласом Вељчањинов.

— Одмах, одмах! — ужурба се Павле Павловић, прекинувши одмах оно, што хтеде рећи, као да је са свим излишно, — одмах ћу вам је приказати! — и журно оде у собицу к Лизи.

Прошло је можда цела три или четири минута; у собици се брзо и тихо шаптало, и једва, једва кадгод би се чуо глас Лизин; — „сигурно моли, да је не изводи“ — помисли Вељчањинов. На послетку изидоше.

— Ето, непрестано се стиди — рече Павле Павловић — некуд је стидљива, горда... и са свим на покојницу!

Лиза се показала; не беше јој више у очима суза, а очи је спустила; отац ју је водио за руку. То беше повисока, таначка и врло лепушката девојчица. Хитро подиже своје велике, плаве очи на госта, погледа га радознано али сетно, и одмах их опет спусти. У погледу њену изражаваше се она важност, кад деца, оставши сама са непознатим, оду у кут и отуда важно и неповерљиво погледају на новог, још невиђеног госта; а можда беше и друга која, али већ више не детињска мисао у њену погледу — тако се бар чинило Вељчањинову. Отац је доведе са свим пред њега:

— Ето, овај чика је мамашу познавао, био је наш пријатељ; немој да се дуриш, него му пружи ручицу.

Девојчица се лако поклони и плашљиво пружи руку.

— Наталија Васиљевна није хтела код куће да је учи да прави кникс у знак поздрава, него овако на енглески начин, да се мало поклони и пружи руку — опази Павле Павловић ради објашњења Вељчањинову, оштро га посматрајући.

Вељчањинов је знао да га посматра, али се већ више није трудио, да сакрије своје узбуђење; седео је на столици не мичући се, држао Лизину руку у својој руци и пажљиво посматрао дете. Али Лиза

изгледаше, као да је нечим узнемирена и, заборавивши своју руку у руци госта, не скидаше очију с оца. Бојажљиво је пратила сваку његову реч. Вељчаџинов је одмах упознао оне велике плаве очи, али више него ишта га је поразила необично нежна белина њена лица и боја косе; ти знаци су били за њ од велике важности. Облик лица и усана, напротив, оштро је опомињао на Наталију Васиљевну. Павле Павловић међу тим давно је већ почео нешто причати, чинило се са особитим жаром и осећајем, али га Вељчаџинов није ни слушао. Запазио је само последњу фразу:

— ... тако да ви, Алексеју Ивановићу, ни замислити не можете нашу радост на том дару господњем. За мене је била њена појава све и сва, тако, да кад би по вољи божјој и ишчезла моја тиха срећа — ипак ми, велим, остаје Лиза; за то сам барем био сигуран!

— А Наталија Васиљевна? — запита Вељчаџинов.

— Наталија Васиљевна? — поче се ачити Павле Павловић — па ви њу знате, сећате се, она није радо много говорила, али за то, кад сам се опраштао с њоме на самртном одру... тада ми рече све! И то као што рекох: на самртном одру; а међу тим, дан један пре смрти, плаши се, срди се, — говори, да хоће да је уморе лекаријама, да има само обичну грозницу и да оба наша доктора не вреде ништа, и само док се врати Кох (знате: онај старчић, штабни лекар), она ће моћи за две недеље устати из постеље! Шта више, неких пет сати пре смрти напомињала је да кроз три недеље ваља посетити о имендану тетку, Лизину куму, на њезину имању...

Вељчаџинов на једаред устаде са столице, још непрестано држећи Лизину ручицу. Међу осталим учинило му се, да у зажареном погледу девојчице, устремљеном на оца, беше израз укоравања.

— Да није болесна? — запита Вељчаџинов некако чудновато, забринуту.

— Чини ми се да није, али... ето доспели смо у такве прилике — започе Павле Павловић са неком тужном брижљивости — дете је чудновато и без тога, нервозно, после мајчине смрти беше болесна две недеље, нека истерика се наврзла. Опасили сте, ваљда, како је плакала, кад сте дошли — јеси ли чула, Лизо, јеси ли чула? — И то, за што је плакала? Само за то, што ја одем а њу оставим саму, па мисли, као да је више не волим онако, као што сам је волео, док је мамаша била жива — ето за што плаче. И такве фантазије да се врзу по глави твој, која је још дериште и која би требала само с

луткама да се игра. А овде нема с ким ни да се игра.

— Па како то... зар сте вас двоје сами овде?

— Са свим смо сами; само што служавка дође један пут дневно, да послужи, што устреба.

— А кад одете, онда њу саму оставите?

— Па да како? Кад сам синоћ отишао, ја сам је чак и забравио, ено тамо у ону собицу, због тога је и овај данашњи плач. А шта сам друго могао да радим, просудите сами: одмах трећи дан сишла се доле без мене, па је на дворишту један дечко ударио каменом по глави. Или се расплаче, па ти онда иде по кући и свакога пита, куда сам ја отишао. А то није лепо, господине мој. Додуше и ја сам красан; одем на један сат, а вратим се другога дана у зору, као што беше ноћас. Добро још, што јој је газдарица и без мене отворила, дозвола бравара да откључа браву — чисто ме срамота — у истину осећам и сам, да сам нитков. А све из суморности. Све из суморности, господине мој...

— Татице! — ропко и узнемирено рече девојчица.

— Его је опет! Опет оно исто! Шта сам рекао мало час?

— Не ћу, не ћу! — брзо упаде Лиза, склапајући пред њим руке.

— То не може дуже тако остати код вас! — нестрпљиво се умеша Вељчаџинов, гласом властничким. — Та ви сте... ви сте барем човек имућан; па што онда овако — пре свега у овој кући и у овом нереду?

— У овој кући? Па кроз недељу дана ћемо можда већ отићи, а и онако сам већ силан новац утупао, и ако нисам човек без имања...

— Ну, доста, доста! — прекиде га Вељчаџинов, све нестрпљивији, као да му отворено хоћаше рећи: „шта се млатиш? знам у напред, шта ћеш рећи, а знам и са каквим нестрпљењем говориш!“ — Чујте, ви мало час рекосте, да ћете остати овде још недељу дана, а можда и две, па за то имам нешто да вам предложим. Ја имам овде једну кућу, то јест једну таку породицу, у којој се осећам, као у рођеној кући — ево већ двадесет година. То је породица Погорељцевих. Александар Павловић Погорељцев је тајни саветник; могао би чак и самом вама бити на руци у вашој ствари. Они су сада на свом летњиковцу. Имају врло богат свој летњиковац. Клавдија Петровна Погорељцева је мени као сестра, као мати. Имају осморо деце. Дајте ми Лизу, да је одмах одведем к њима... сам ћу је одвести ради тога, да се не губи време. Примите је са ра-

дошћу, за цело то време а гледаће је као рођену кћер, као рођену кћер!

Било је ужасно узбуђен и нестрпљив, и није ни скривао тога.

— То је са свим немогуће — рече Павле Павловић, кривећи се и лукаво му загледајући у очи.

— За што? За што је немогуће?

— Како би то изгледало, пустити тако дете, и то на врат на нос — па ма и са тако искреним пријатељем, као што сте ви — да и не говорим о том; али ипак у кућу непознату, и то још из вишег друштва, где и не знам како ће бити примљена.

— Та па ја сам вам рекао, да ме гледају као да сам члан породице — скоро у јарости викну Вељчаџинов — Клавдија Петровна ће сматрати за срећу, кад рекнем само једну реч. Као моју рођену кћер... и ђаво нек носи, ви и сами знате, да ви то само — тек нек се брбља... шта ту треба дуже говорити!

Он чак тресну погом о под.

— Та ја само, знате, да можда не ће изгледати чудно? Свакако, да ја сам бар један пут, два пут одем к њој, а како овако са свим без оца? Хе-хе... и у таку важну кућу.

— Та то је најобичнија кућа, и ни најмање „важна“! — викао је Вељчаџинов, — кажем вам да је тамо пуна кућа деце. Она ће тамо оживети, само ради тога... А вас ћу сутра ја сам приказати ако хоћете, јер ће свакако бити потребно да одете онамо и да се захвалите; сваки дан ћемо онамо одлазити, ако усхтете...

— Па ипак, некако ми...

— Глупости! А што је главно, ви то и сами знате! Дакле чујте, дођите к мени довече, можете и преноћити, ако хоћете, па ћемо се сутра раније кренути, да бисмо стигли онамо до дванаест сати.

— Ви сте добротвор мој! Чак и да ноћим код вас... — пристаде на једаред Павле Павловић, дирнут и раздраган — потпуно добротворство ми указујете... а где је њихов летњиковац?

— У Љесном.

— Само, како ћемо с оделом? Јер у тако знатну породицу, па још на летњиковац, сами знате... очево срце!

— А какво је одело за њу? Она је у жалости. Зар може имати друкчије одело? Пристојније се не може замислити! Само мало чистије рубље, косицу... (коса и спољни делови рубља беху у истину врло прљави).

— Одмах, овај час ће се преодети — ужурба се Павле Павловић — а остало потребно рубље

ћемо јој такођер одмах скупити; све је у Марје Сисојевне на праћу.

— Онда наредите да се пошаље по кола — прекину га Вељчаџинов — и то што пре.

Али беше још препрека: Лиза се одлучно противила; за цело време је са страхом прислушкивала, и да је Вељчаџинов, наговарајући Павла Павловића, имао прилике на њу добро мотрити, опазио би на њену лицу крајње очајање.

— Ја не ћу да идем! — рече одлучно и тихо.

— Ето, ето видите, са свим на мамашу!

— Нисам ја на мамашу, нисам на мамашу! — викала је Лиза, кршећи у очајању своје малене ручице и као правдајући се пред оцем од страшног прекора, да је она на мамашу — папаша, папаша, ако ме ви напустите...

За тим се на једаред наостреши на уплашеног Вељчаџинова.

— И ако ме ви узмете, онда ћу...

Али не доби времена да настави; Павле Павловић је ухвати за руку, мало не за јаку и повуче је са отвореном пакошћу на лицу у малену собицу. Оданде се опет кроз неколико минута чуло шаптање и загушен плач. Вељчаџинов већ хтеде да оде онамо сам, али у тај мах се појави Павле Павловић и изјави му са неприродним осмехом, да ће одмах и она изићи. Вељчаџинов се трудио, да не гледа на њега, него гледаше у страну.

У то се показа и Марја Сисојевна, иста она жена, коју је мало пре срео улазећи у коридор, и стаде слагати у лепу малену торбу, која беше Лизина, донесено рубље.

— А ви ћете, баћушка, да одведете цурицу, а? — обрати се она Вељчаџинову — имате ваљда породицу, шта ли? Добро ћете урадити, баћушка; избавићете јадно дете из овог содома.

— А шта ви, Марја Сисојевна! — промрља Павле Павловић.

— Шта Марја Сисојевна! Мене и други свет тако велича. Или зар код тебе није содом? Зар је лепо, да разумно дете гледа на тако чудо и покор? Довели су вам кола, баћушка — у Љесни ћете, куд ли?

— Да, да.

— У добри час!

Лиза изиде тужна и бледа, са спуштеним очима и узе торбу. Вељчаџинова није ни погледала; устегла се и не пружаше руке према оцу да га загрли, као при Вељчаџинову уласку, па чак ни при ранку с оцем; видело се да га не хтеде ни погладити. Отац је из обичаја пољуби у главу и поми-

лује. Она само мрдну усницом а подбрадак јој задрхта; очију ипак није подигла на оца. Павле Павловић је изгледао блед и руке му дрхтају — то је јасно опазио Вељчаџинов, и ако се свим силама трудио, да не гледа на њ. Имађаше само једну жељу — да што пре оде одавде. „А за тим, шта и

у чему сам ја крив?“ — размишљаше он, „тако је морало да буде“. Сиђоше доле, ту се ижљуби с Лизом Марја Сисојевна и тек кад седоше већ у кола, подиже Лиза очи на оца — наједаред пљесну рукама и врисну; још један тренутак, и она би се бачила к њему из кола, али коњи у тај мах кренуше.

(Наставиће се)

ИСТОРИЈА

О ПРОШЛОСТИ БЕОГРАДА

I

Историски преглед догађаја од постанка ове вароши до њезина освојења под Турцима 1521 год.

Необично повољни географски положај Савина ушћа допушта те човек слободно може закључивати, да је на тој тачци од вајкада било људских насеобина.

Први почеци сталне насеобине биће да допиру патраг у она далека времена, кад су Келћани око године 400 пре Христа са северозапада продрли у земље балканскога полуострва. Једно њихово племе, Скордишчани заузеше северни део данашње Босне и Србије а и земљиште, на којем је данас Београд. Они су увидели велику вредност те у географском и милитарном погледу тако важне тачке на сутоку Дунава и Саве те су ту начинили прва утврђења. D' Anville разлаже име Сингидунум — тако се Београд звао најпре под Келћанима а доцније под Римљанима — из везе Сингида са келћанским „думум“ (брежуљак), ма да се последње може извести и из келћанске речи „дин“ (тврђава). Свакако је келћанског порекла првобитно име Београда, као што то доказују и друга силна имена вароши са келћанским призвучима на дољњем Дунаву. Римљани су задржали име Сингидунум, исто тако и Византинци, но промењено у „Сингидон“. Београдски музеј чува римску једну опеку са добро одржаним натписом

FI CLINA SIGIDVNENSIVM.*)

Птолемеј спомиње, да межански Сингидунум лежи према сремском Таурунуму (данашњем Земуноу). Таурунум, тада пристаниште једном делу истриске флоте, лежи на Теодосијевој табли на три милије од Савина ушћа а на четир милије од Сингидунума; те се мере тако тачно слажу с положајем Бео-

града и Земуна, да је — као што уверава Каниц — њихова идентичност са Сингидунумом и Таурунумом ван сваке сумње.

„Као станиште легије IV Flavia Felix“ — вели мало час споменути писац у својим „Римским студијама по Србији**“) — „био је Београд још у почетку петог века (Nos. Imp.) важна милитарна тачка. Његова тврђава, као што по најновијим својим истраживањима смем узети као извесно, лежала је на највишој тачци градскога платоа, која се западно према Дунаву стрмо спушта. То сведочи прво и прво на старим плановима цитаделе јасно изражени основни облик њене крунасте градње, која се на томе месту појављује а у свом дугуљасто-квадратичном опкопу и распореду кула има све карактеристичне особине римских castra; сведоче то и силни старински налази, који се онде у сва времена налазили. На жалост су од фигуралних остатака тек неколико преко Марсилија, више натписа преко Момсена остали сачувани за потомство; највећи се део пак изгубио у темељима потоњих проширивања те је изгубљен за археологију.

И онај пристанишни басен, који је српска посада године 1875 са свим засула, изгледа да је припадао првој римској тврђави. Близина панонскога Сирмијума (Митровица), који су неки императори особито одликовали, а и горњомежанске престонице Виминацијума (Костолац) сметала је развитку цивилне вароши Сингидунума. Да је њен обим при свем том био приличан, доказују старински темељи, који се повлаче од Калимегдана до некадашње Стамбул-капије и до Михајилове улице а на које се наишло кад се крчиле нове улице. Некрополе те угледне колоније пружале се од народнога позоришта па до Конака. У дворишту Конака видео сам

*) F. Kanitz, Römische Studien in Serbien. Беч 1892. Свеска ХЛ споменика царске академије наука. Комисија Ф. Темискога.

*) Тај се натпис налази међу осталим натписима у Момсенову Corpus inscriptionum latinarum.

још године 1859 неколико заветних каменова и рељеф лова Дијанина; у музеју камен са једанаест редака, који је био ископан у дворишту богословије. На месту Батал-цамије нашао се пре неколико година сандук од олова и саркофаг од камена, а кад се копао темељ за споменик кнезу Михајилу, отворио се код позоришта читав низ гробова у дубљини од два до девет метара а из тих гробова су многи фрагменти слика, неколико красних керамичних судова, лампа једна, неколико игала од бронза и друге још ствари доспеле у кр. народни музеј. У суседној Кондиној улици нађен је заветан камен са шест редака, који је неки центуријон ставио био свом детету, у Спасовској улици камен са три реда, у Јевремовој су улици при копању једнога темеља изашла на видело два мала саркофага од кречног камена са седам и пет редака натписа. 1888 године, кад се зидала Народна Банка у Дубровачкој улици, нашао се камен са деветнаест редака, године 1890 на Врачару одломак са четир реда а у Јовановој улици вотиван камен са осам редака, који су публиковани као и остали.*) И нов-

*) О том наласку публиковао је професор М. Валтровић у Београду у српском археолошком листу „Старинару“ (год. VII бр. 4) од године 1891 опиран извештај. Исто је тако господин Валтровић у „Старинару“ од године 1889 саопштио извештај о римској могили (bustum), коју је на Бањичком брду открио Милован Ружичић а која је још из времена, кад се лешине спаљивале. О том наласку, који са свим предочно карактеристичне римску природу Београда, прича професор М. Валтровић од речи до речи ово: Сви су знаци ту, по којима се даје извести поуздан закључак, да су на Бањичком брду спаљивани мртваци, по уобичајеном начину у старих народа. Сажежене кости, судови, њихов облик, број и размештај, па новци, несумњиви су знаци, да је на том месту вршен обред спаљивања умрлих. По новцима може да се од прилике одреди и време, кад је спаљивање оног покојника било, кога се тичу судови и остављени у њих новци. Спаљивање није могло бити пре 253 године по Христу, а ваља да не доцније од године 280. Новци пак сами ковани су између године 253 и 270. Два од њих носе лик императора Галијена, а два друга лик императора Клаудија, победоца Гота. Новци са ликом Галијеновим лоше су одржани; а један од њих рђаво је и кован, јер је један део реза — жига — на лицу и наличју испало ван бакрене плочице, која се удареним жигом претвара у новац. Боље одржани комад носи на лицу своје главе императорову с десне стране гледану, а са зракастом круном. Император је брадат. Око главе чита се: GALLIENVS AVG. На наличју је усправљен лик Ђенија мира; окренуо је главу на десно; у десној руди држи граничу маслинову, а левом држава дугачки, косо положени скиптар. Око лика натпис: PAX AVG. На лоше одржаном новцу Галијеновом такође је глава императорова, с десне стране, и са зракастом круном. Од натписа види се само слог GALL. На наличју усправљен је лик оличене правде: женска, која у десној држи теразије, а у левој рог изобиља. Од новаца Клаудијевих, један је још доста јасан; на другом је рђом искварен лик императоров и натпис на наличју. На јасном комаду глава је императорова

ци, геме и многи уметнички предмети доспеше са разних тачака Београда у његов музеј.

(Наставиће се.)

с десне стране гледана, са зракастом круном, а око ње натпис: IMP. C. CLAVDIVS AVG. На наличју је усправљен лик војника, који је десну наслио на усправљен штит, а левом држи усправљено копча. До копча писме Н. Натпис у околу је VIRTVS AVG. На мање јасном новцу лице је носило исти лик и исти натпис, који се види на јасноме копчаду. На наличју опет или је исти лик, који је у другом новцу императора Галијенуса, т. ј. лик Правде, или је представљена заштитница кузнице, Moneta, која такође држи теразије и рог изобиља. Натпис је на овој страни веома нечитак. На мој захтев г. ми је Ружичић послао на разгледање и одломке, црепове од судова и парчад од костију, и ситне комадиће угљена, што је покупио из пепела. Уз то ми је послао и ову белешку: „Ових осам комада црвених црепчаца јесу од суда у коме је новац нађен; ова друга три мрка црепчаца су нађена у пепелу заједно са костима. Било их је тамо још, али много мањих, и за то их ја нисам увео. За кости напомињем вам, да су ово најкрупнија парчад, а остало је све било колико ова најмања парчад, а и још ситније. У исто време шаљем вам и мало угљена, нађеног тамо. Угљена је доста и много крупнијих комада, али се сваки распадао у рукама“. Што су три лонца нађена један уз други, има свог символског значења. Они су били почасни поклон покојнику, као и новци нађени у већем лонцу, и онај одржани судић. Црепови, који су на прелому своје постављени, те нису од судова, што су сад при открићу спалишта разбијени, јамачно су од судова распалих од ватре на самом спалишту. Био је стар обичај, да се бедем од горива на којем ће се покојник спалити, окити поклонима и стварима, којим се спаљеник за живота служио. Не да се из наведених података тачно одредити, да ли је место на Бањичком брду било просто спалиште мртваца, или је било у исто време и гробница за пепео спаљенога. Сажежене, па покупљене, и у један суд сложене кости или су се на самом месту, где су спаљене, оставиле, па покриле већом или мањом хумком од земље, или су се оставиле у нарочиту гробницу, која је на другом месту била. Хумку са спаљеним остацима испод ње звали су Римљани *bustum*, и штовали су је и чували као сваку, друге врсте и облика, гробницу; а место за спаљивање само ваху *ustrina*. Судећи по судовима, и по дубини, у којој су заједно с пепелом и костима нађени, могло би се рећи, да је ово место пре *bustum* по *ustrina*. Од послатих ми на разгледање комадића костију три су јаче сажежена, но остала два комадића. Најкрупнији комадић мери у дужину пет, а у ширину један и по сантиметра и као да је окрајак од доње људске вилице: а најситнији комадић дугачак је један и по, а широк један сантиметар. Наласком г. Милована Ружичића стекли смо дакле уверење, да су Римљани, док су у нашим крајевима владали, мртваце своје и спаљивали, поред обичаја да их сахране у земљу, положивши их најпре у камени ковчег или у гробницу, сложену од каменних плоча, или од опека. Спаљивање и сахрањивање било је напореда кроз све римско доба у обичају. Кад је свегом превладало хришћанство, спаљивање престаде. Спаљени су били и они мртваци, чији су остаци нађени године 1882 у Београду, приликом копања рова за темељ споменику књаза Михајила. Но им пепео није лежао под хумкама, него је био сасут у плиће и дубље бунаре, у какве се је у Риму и по другим местима бацао пепео од спаљених, сиротињских лешева.

УМЕТНОСТ.

МОЈЕ СИМПАТИЈЕ*)

ЛУДВИК БАВАРСКИ

I

вај раскраљени самоубица бјеше најсавршенија умјетничка природа, коју је деветнаести вијек запамтио. Чувством о љепоти бјеше тако прожет, да се у његовој души већ никакво друго чувство зачети не могаше. Рекох чувство, а требао сам казати »култус«, јер је он заиста љепоту обожавао идејално, апстрактно, баш као какав савременик Перикла или цара Хадријана. Он не имађаше осјећаја ни за љубав, ни за отаџбину, ни за људство; најслађим женским пољупцима, најсјајнијим ратним подвизима, најбучнијој државничкој слави претпостављаше Вагнерове опере и пјесме Анакреонтове. Омир и Фидија бјеху за њ несравњиво виши од Александра и Наполеона; а ако је која женскиња, мимо физичне љепоте своје, могла да га за час занесе, то је била гркиња Сафа, која је о трагу двадесет и више стољећа пјесме пјевала.

Виђосте ли му када слику? У Баварској нема, веле, једне отмијене цуре, која га не би у слици хранила. Па опет, тај Лохенгринов потомак не бијаше Нијемац ни по спољашности, ни по ћуди, ни по нагонима. Под гаравом косом блистало се ведро и пространо чело, као у какве старинске статуе; гледајући га у профилу, човјек се и нехотице сјеђаше најљепших младићских типова из пјесама Омирових; врат му бјеше био и гладак, као у какве девојке; крупне, сањалачке очи, модре попут сталоженог мора; тијело гипко и жилаво, као у оних њежних бораца Тиртејевих, које би човјек, док је на њима туника, узео за момиче, а овамо, кад се шљемом покрију и у оклоп стегну, узмичу пред њима и најљући азијатски саграпи.

Па ипак, тај човјек и не знађаше, може се казати, што је женска глава. Идејално заљубљен у љепоту пластичну, не могаше ни да појми, е се човјек може да понизи до грубог контакта материјалног. Заручен још у раној младости са једном њемачком кнегињицом, он ће у очи сама вјенчања отказати девојци за-

дату ријеч, ма да свак жив знађаше, е му је цура дорасла и по красоти, и по васпитању, и по роду свом. За што је тако поступао? Бог би га знао! Француски књижевник Catulle Mendès приповиједа у свом роману *Le roi vierge*, како је окруњени младожења, шетајући се једном крај Лабудова језера (*Schwanensee*) и маштајући сјетно невесело о љубави, набасао нехотице на двоје младих чобана, што се на зеленој травици играху »ваљушкања«, од прилике онако, ка' и оно двоје српчаци у Бранковој пјесми Враголије. Тај невини призор сполне љубави учини се младом краљу као блудна дрскост, као недостојна профанација оног чистог, прекаљеног чувства љубавног, како га он у својој глави замишљаше. Од тога часа замрзи страшно на љубав, а женскиње му постадоше несносне, тако несносне, да ће једног дана стрмоглавити у воду једну њемачку пјевачицу, којој се прохтјело бјеше да га кроз пјесму и особну љепоту измири са сполом, којему и сама припадаше.

Другом ће приликом зазрети негдје у позоришту прекрасну жену: бјеше то једна руска грофица, удовица неког високог чиновника из Петрограда. Сву божју ноћ не диже очију с ње; она се тој пажњи одмах дови, и као да јој не би мрско, што је краљ погледује. Од те вечери настојаше Лудвик, да се увијек уза њу нађе: у позоришту, по игранкама, по јавнијем баштама, свуда; најзад изрази жељу, да би му љепотица једне ноћи дошла кришом у посјету. Она се испрва отимаше, али на крају опет пристаде. За ту посјету бијаше дао навлаш обложити црнијем саговима најљепшу дворску одају: свјетлост, падајући са висока, тек што је разгонила благу полутаму оног пријатног састаништа. Како измијенише међу собом прве ријечи, краљ, који је сав занесен мотријаше, замоли љепојку да се пред њим свуче гола. Она поцрвење до ушију, и стаде да се нећка; не би, вели, ни за што на свијету. Ал' се он лако не предаде, но све једнако мољаше, умиљато па опет заносно, напастујућ је

*) Други наз: Оригинали и јунаци.

реченицама, што је сву опајаху, као воњ ружици, те кад се најзад краљ бади преда њу на кољена, јецајући од узбуђења, она савлада женски понос, склопи очи — на му учини по вољи.

Њему се учини као да пред собом гледа Праксителово ремек-дјело, божанствену Афродиту: грофичина уда — мрамор живи — одбијаху по собном сумраку живахну свјетлост; благородна глава, која не бијаше обасјана пламом из очију, почиваше на заобљеним плећима оним хладним спокојством, којим се одликују старе грчке статуе. Ни један трептај не одаваше унутрашњег узбуђења у женскињи Изцијелог бића провијаваше, као из каквог храма, најдивнија, најузвишенија хармонија.

Кад је се краљ, који једнако пред њом кле чаше, ситан нагледа, а он устаде на ноге и замоли збуњену и чудом зачуђену госпу, да се обуче:

— Штета — прогунђа жалостиво, подижући тешку завјесу над вратима — штета, милостива госпођо, што сте од мяса створени!

II

Пред Рихарда Вагнера и његовијех опера овога је младога и тјелесно чистога владоца одушевљавао још један човјек на свијету: Луји XIV, »сунце међу краљевима«. Па кад не могаше да се у свему за њим поводи, а он настојаше да његовијем трагом пође, ако ни у чем, а оно у гајењу лијепих вјештина, у штићењу књижевности, у укусној и интелегентној расипности. По примјеру атинског Партенона, даде сазидати у својој пријестоници величанствену зграду, која се оснива, са све четири стране, на четвороструком низу дорскијех стубова, и у тој згради сабра (да узвишени збор зборе) мраморне кипове великијех духова из историје. Млади ће краљ за тим расписати обилату награду за најбољи пријевод Молијерових комедија у њемачке стихове; па ће подићи Вагнеру нарочито позориште, да у њему приказује своје музикалне умотворе; па ће на Химском језеру (Chiemsee) купити два острва и на њима саградити Вилин двор (Nunphenburg), своје најмилије боравиште, гдје ће простачка нога узалуд тражити приступа; па ће окупити око себе цвијет њемачкијех пјесника: Гајбла, Боденштета, Линга, Херца, Мајра; људе, с којима се Њемачка поноси, а који сачињавају школу монаковску, рашта је ова

пошљедња варош и прозвана, и то пуним правом, њемачком Атином.

Једном се краљу прохтје, да посјети свог љубимца Вагнера, који са женом љетоваше на неколико километара од Монакова. За овај краљев пут буде с мјеста удешен посебан воз, одређени достојанственици, који ће га пратити и најзад се отпутује. Али гле Лудвикова каприса! Негдје у по пута нареди, изненада, да се воз заустави, сађе сам из вагона, па удари пјешке пољскијем друмом ка умјетникову љетниковцу, гдје ће стићи у сами сутон, закуцати на врата, и госпођу Козиму — Вагнерову супругу — сасвим фамилијарно замолити, да га прими на конак.

Другом приликом ђаскаше Лудвик у својој палати са одабраном китом умјетника и научника о неком важном пројекту. У тај мах дођу и јаве краљу, како један млад ђак са монаковског универзитета жели по што по то, да га преда њ изведу. Изненађен тим необичним поступком, нареди краљ, да се момак одмах уведе. Вјеше то убав дјечко од својих двадесет година. доста траљаво одјевен, ама њежан и присебан као дјевојче.

— Е, па шта тражиш од мене? — упитаће га опором краљ.

— Господару, имам да храним мајку и двије сестре; а ево умријех од глади.

— А што вас је мати без невоље рађала? — њему ће сасвим озбиљно краљ.

Младићак се збуну, зацјеми и не мога даље ријечи писнути.

Наједаред ће га краљ упитати:

— А шта учиш, момче?

— Филологију, Господару.

— А који ти се пјесник, између свијех, најбоље допада?

— Омир.

— Сјећаш ли се Екторова и Ахилова мегдана?

— Сјећам, Господару.

И момак узе да грчки декламује звучне хексаметре XXII-ог цјевања Омирове Илијаде. Мало по мало, па га она у бога дивна појезија занесе; глас му се необичним жаром загрија; он више не говори, него кличе, грми, тутњи. Краљ га гледа изнебушен, потресен, гутајући сваку ријеч из младићевих уста. Само што би му се кад и кад отимало поклич:

— Рекао би Софокле под Саламином!

А кад момак доврши свој приказ и међу

присутнијема настаде живахно одобравање, ухвати га краљ за обје руке и прогласи својим приватним тајником.

III

Краљ је Лудвик посве ријетко са својим »двором« и својим народом у дотицај долазио; а није, бо'зна, чешће ни у јавност залазио. Задњијех година свога владања опђијаше са својим министрима путем посредника, а кад би га пужда нагнала да своју војску прегледа, он би обично смотру држао гдје на страни, далеко од вароши, и ником не бијаше допуштено, да на вјежбалиште приступи. Већи дио године живљаше осамљен у својим романтичким замцима, а кад би у град долазио, не силажаше никад на главној станици, него би сашао гдје у околици, па наставио пут у затвореној кочији. Мирни монаховски грађани уочили би понекад дворску кочију, гдје јури у мраку, са спуштенијем завјесама. Гдјегод би се те завјесе лагано изнутра подигле, и онда би пролазници легимице зазрели блиједу, фантастичну људску прилику, са црним коврчастим власима и плавим замишљеним очима, па би се махом уставили, скинули клобук и тихо прожуборили: ну-ти краља!

Да ли ће се икад савршено упознати психологија овог оригиналног владоца, који се лаганом умном еволуцијом бијаше заплео у неку врсту мономаније, то је трудно предсказати. Али се већ сада смије и мора признати, да су многе владалачке врлине овога њемачког кнеза красиле, макар како о њему мислили државници берлинске школе. Он је њемачком народу одњихао неколико ремек-дјела, и једноме генију омогућио, да своје творничке особине потпуно развије. На жалост, та ремек-дјела не бијашу никакви нови топови, никакви војни проналасци, и присташе кнеза Бизмарка прогласише баварског краља »умоболним«. Млади владалац, који настојаше да отргне своју отаџбину од прускога господства, те који истицаше заједницу културну супрот Бизмаркове заједнице »шиљастог шљема«; млади владалац постаде нишаном прускијех сплетака, којима најзад и жртвом паде. Али он не бијаше махнит у обичном, вулгарном смислу ове ријечи; он је

напросто био човјек, који је настојао, да се апстрахује од суштог живота, да се огради од свијета, који га је окружао, гледајући на њ са презиром и сажаљењем. Вањски свијет бијаше са свим у опреци са његовим бајним идејалима, и он се повуче у се и удеси себи свијет по своје калулу.

IV

Кад му јавише да је спао с власти, он ту вијест саслуша равнодушно, скоро презирно, као да се њега и не тицаше; само хтједе да бечки и берлински љекари потврде његову неспособност за даље владање. Крећући се из пријестонице пут Бергског замка, на Старнберском језеру, опрости се љубазно са свијем укућанима; а успут ђаскаше повјерљиво са својим пратиоцима, интересујућ се живо за њихове личне ствари, као најдружевнији човјек на свијету. Ни по чему не могаше човјек слушати, е је раскраљени владалац зачео грозну мисао, да сам на себе кидише; па ипак ће сјутрадан Лудвик учинити крај своје животу, стрмоглавивши се у старнбергско језеро, и повукавши за собом — случајно зар — домаћег љекара, који га у шетњи праћаше.

Човјек, који је сам себе називао »пошљедњијем витезом«, а у ствари био »пошљедњи романтичар«, не могаше друкчије ни обршити. Његова скроз осјетљива умјетничка природа не могаше да се измири са суровошћу стварног свијета. Жељан необичних, рафинисаних уживања, замрзи на живот, који му тек страном познат бјеше; сањало и саможивац, отуђи се човјечанству, а ово му се најзад освети. Ка' оно ти pjesник, који се узвишеним удејалима п та, а не борац, који се са стварношћу рве, морао је најзад да подлегне надмоћном утицају прозајичности, попут цвијета, што се преклони на граници, опржен сунчаном лучом.

Чудновата и загонетна природа од човјека живјеће овај окруњени пропалица, баш са своје настраности, дуго и дуго у успомени народној. Он је преко земље прошао, као неко маштаније, а у историји ће његово име добити значење легендарно.

Ја му се опет дивим.

Марко Цар

КЊИЖЕВНОСТ

Н Е М Ц И И Ф Р А Н Ц У З И

Познато је, с каквим поносом Немци увек говоре о својим »класицима«; у Француској не одричу овај часни назив барем Шилеру и Гету. Људи ће се збиља сећати, да је књижевни покрет у Француској 1830 године понижао у неколико услед њихова утицаја. Не што би требало претеривати замашај а нарочито ориџиналност њихових списа, тражећи у њима стране и нове мисли, Французи су тамо често налазили своје мисли, само мање просте и мање јасне. Дидро, може се казати, све је оно видео, што би Немци Французима да покажу; ко хоће о томе да се увери, нека само отвори ма где Хамбуршку Драматургију.

Доносећи Французима своје ретке мисли, често Немци нису друго чинили, него су им вратили њихово. Другдаш су им саопштили производ друге краје, па су им донели, покваривши га, оно што су могли наћи у Шекспировим драматима.

На срећу су имали Французи толико памети, те се нису задовољили посредним радом овог силнога духа; они су га сами читали и француски романтичари полазе више од њега, него ли од Немаца.

Загрејани његовим примером и вративши се предањима француским из XVI века, Французи су на ново описивали целу природу, сликали целога човека и говорили сав француски језик.

Али ма како да је немачки део слаб у своме раду обнављања, не може се казати, да није никакав. Имали су Французи дакле разлога, да у Немцима гледају мислиоце каткад ориџиналне, карактере каткад занимљиве. Али се дивили и облику њихових дела и у томе су криво чинили Увек вешти да докажу, да оно што јесте, треба да јесте и да кажу, као Берлинци за Хајнриха Хајна да »ако учине какву глупост, то бива из ироније«, Немци су посветили дубоке теорије, да би оправдали неспретност и сметањаштво свога духа. Французи су им врло често речима веровали, па према њима се труде од 1830 године амо да изгубе својства, која су увек имали, а да

присвоје мане, без којих су на срећу били. Презирање облика и искључно старање за ориџиналност хоће у Француза да разоре сав плод изредна васпитања. Колико их је, тобоже да »би били неко«, који себи дозвољавају да буду безмисаони и несносни! Колико их је писаца, који под изликом да праве »свој стил«, говоре језиком, који са француским има само далеку сличност по речнику!

Нарочито у великој уметности показују се ове жалосне тежње. »Забављачи« ништа не кажу, тек каткад и кажу, а писци озбиљни непрестано море Французима стрпљење и творе насиље њихову укусу. Французи их ипак читају Тада садржина надвлађује облик, али то је ђермански начин суђења.

Ове несавршености морају се тим пре сажаљавати, што француска књижевност можда никад није била већма покретана новим мислима.

Ако се потражи искон овој анархији, мора се признати у извесној мери утицај Немачке. Ако је она, с једне стране, помогла да се Французи пусте на пут романтизма, она им је с друге стране дала оквир, где се могла развијати тежња ка опширном роману, који се зове научан а којем је тип Вилхелм Мајстер.

С тога се чини да ће имати савремена интереса, ако се без предрасуде, без скрупула испита оно, што Немци воле да назову својом уметношћу и »својим класицима«.

Оставивши лирску појезију на страну, Немци су произвели само несавршена дела. Ако и мало промислимо о карактерима њихове пасмине и о начелима њихове књижевности, морамо веровати, да иначе није могло бити. Кад брижљиво промотримо њихова најславнија дела, опазићемо, да су кобан производ ове пасмине и ових начела.

Карактери пасмине.

I

Немци кажу сами за себе, да су чеда природе (Naturkinder); и заиста, ако су за десет векова и били под утицајем хришћанства, кавалерства, сколастике и још новије под ути-

пајем обновљене древности и француске углађености, они још нису изображени. Ова реч, тако често понављана, праведна је али је ваља разјаснити.

На први поглед Немци, као да се драговољније него Французи стављају у редове друштва и подвргавају његовим облицима. Док сваки разборит Француз набљудава обичаје, не држећи их се сујеверно, »изображени« (gebildet) Немац има спрам њих религијозно уважање. Најотменији Немац само је удвојен »ћифта« (prudhomme) у свему оном што се тиче титула и углађености. Са својом обичном досетљивошћу ругао се Лудвик Берне овом культу друштвенога реда: »Ево, господо, Постцајтунга; ту је права Ђерманија, која нас боље него Тацитова књига учи познавати нарави, обичаје, веру, устав и владавину Немаца. Тацитовој књизи је требало да посвети неколико глава да би описала Немачку, Постцајтунгу треба само једна реч. Јуче нам причаше, како је у Бечу једна девојка добила неко наслеђе од једнога песника, који је умро. Што је Постцајтунг дирнуло, није то било, што је та девојка без оца и мајке, није што је племенит човек њојзи оставио своје имање; не, госпођица је била сироче тајнога саветника (Geheimrathswaise); ето зашто су ове поштоване новине плакале. Сироче тајнога саветника! Зар није у тој једној речи сва бивша и данашња Немачка?«

Није дакле да Немци немају спољашњи вид изображености. Али ако се под цивилизацијом разуме васпитање, које човека дотерује према неком општем типу и учи га да буде он сам а да се квари друштвени ред, онда ћемо брзо

опазити, да је »просвета« у Немаца као поплаћена: она није у њима, него на њима. Њима је с њом толико неусиљености, колико црначком цару у црну оделу; као оно сељаци, који касно стигну у варош, они никад не долазе до неусиљености. Њихова углађеност савесна и формалистична, издаје се својом самом укоченошћу и писличарењем: то су простасти, који су залутали у салон, па мотре један на другога, знајући пристojност онако, као што педант зна грчки, по начелу и у теорији, не мичући се. из страха да ће учинити какав смешан покрет. Чим престану да буду укочени и усиљени, они су све оно што није човек од света, груби, разметљиви до претераности, или затворени у својим мислима. А нека се не примећује, ако немају француску углађеност, да се држе може бити своје. Ако су углађени, то је увек на француски начин и по француском примеру. Још се нису потрудили да крију своје зајмове, које њихов језик одаје сваки час. Њихове фразе преиспуњене су латинских или француских речи; тако рећи, немају израза светскога, формуле конверзацијоне, политичних, административних или војничких термина, који не носе француску фабричку марку. Чудна ствар, туђе речи управо су као права аристократија међу осталима: оне увек имају племенитији израз, него ли сестре им немачке. Реч шпајзевиричфрт означава прдварницу, реч рестаурацион означава гостијоницу, реч рестаурант гостијоницу првога реда. И тако ваља бити на чисто, њихов језик, немачка »култура«, у најчешћем случају препочетак је од француске, ако јој није пародија.

(Наставиће се)

К О В Ч Е Ж И Њ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

Како се овога месеца навршило педесет година како је Бранко Радичевић певао свој »Бачки растанак«, то је Заједница књижевника и уметника у Београду рада да посвети једно вече своје сећању на ту српску песму над псмама. Ако узможе, издаће и »Албум«, у који би ушли радови у славу »Бачком растанку«, ради којих се Заједница већ обратила на све старије и млађе живе песнике наше.

Изашао је први број »Дела«, које у Београду издаје А. М. Станојевић а уређује Илија И. Вукићевић. Ово је свеска за јануар ове године. У њој је мал те не циних шес-

наест штампаних табака врло одабрана књижевна материјала. Заступљена је врло лепо лепа књижевност (има песма једна од Змаја и једна од покојног Војислава, приповетка од Матавуља и две од Нушића), наука и друштвени живот; има лепих књижевних студија (једна од Богдана Поповића, једна од Лилера и једна од Свет. Ст. Симића), позоришни преглед (реферат о Расиновој »Федри« у преводу Николе В. Ђорића), преглед књига и листова (међу осталим реферат дра Ђорђа С Ђорђевића о XXVI књизи Starina и Јаше Продановића о Јокајијевим »Последњим данима јаничара« у Клајићеву преводу и о »Слободном издартству«) и пуно беле-

жака из науке, књижевности и живота. „Дело“ се првим бројем приказује као часопис, који заслужује озбиљну пажњу књижевне критике а богме и озбиљну потпору српске читалачке публике.

— У Беловару излази од нове године „Učiteljski glasnik, časopis za učiteljstvo i sve prijatelje ručke prosvjete“. Излази недељно једаред а уређује га и издаје Вјекослав Клемен, равналац-учитељ у Грубишном Пољу. Цена је листу годишње десет круна. У 3 броју има и један прилог ћирилицом штампан и то: Начела старих грчких и римских педагога, пише Стесихор.

— Математско-природословни разред југословенске академије знаности и уметности држао је пре две недеље дана седницу, у којој је дописни члан др. Д. Горјановић Крамбергер читао своју расправу: „Геолошки одношаји околице Кућевачке“.

— Доцент судске медицине на хрватском свенаучишту у Загребу др. А. Лобмајер предаваће о здравственом стању у Хрватској и Славонији на VIII међународном конгресу за хигијену и демографију, који ће бити ове године у Будимпешти.

— Будимпештанска Revue d' Orient et de Hongrie почиње у четвртој и наставља и завршује у петом броју ове године у подлиску под натписом La Russie intellectuelle en 1893 саопштавати извештај о умној активности у Русији за прошлу годину, који је изашао почетком ове године у листу Journal de St. Pétersbourg.

— Изашао је „Просветни Гласник“, последња свеска за прошлу годину. У њој су штампане између осталог две добре оцене М. Новаковића и Станојевића на Бајадовића „Лекције из експерим. физике“, и чланак др. Свет. Радовановића „О систематском геолошком проучавању земаља и грађењу детаљ. геолошких карата“. У прилогу почела је да изилази „Опћа историја за средње школе“, од Стев. Ловчевића.

— Из „Правника“ посебно је отштампана расправа дра Валтазара Богичића „О положају породица и наследства у правној системи“.

— У другом броју „Српскога Сиона“ свршена је расправа Д. Руварца „О читању јеванђеља и апостола у недеље, по грчком еванђелистару“.

— У српском преводу, а у засебној књизи, изишла је прича Сахер-Мазоха *Козак*. Превео ју је Душан Ђ. Милановић.

— У првом броју „Гласа Црногорца“ говори се подуже о Шнелеровој књизи „Државоправни положај Босне и Херцеговине“, коју преведе др М. Р. Веснић, а у кратко о другом издању „Руске граматике“ проф. Ј. Илића и о „Задужбини“ Мил. П. Шапчанина, која недавно угледа света у — Новом Саду.

— У првом броју „Vienca“ отпочеле су излазити радње Н. Андрића „Hrvatski ilirizam i srpstvo“ и Ђ. Ш. „Karakteristične crtice iz djela Dživa Gundulića“, а у другом радња др. Ј. Аранце „Sredovječni romani i pripovietke u Hrvata i

Srba“. О овим радњама проговорићемо коју, када се сврше.

— Задарска „Iskra“ у првом броју ове године прославља педесетгодишњицу „Zora Dalmatinske“, у којој је у првом броју изашла песма Петра Прерадовића „Зора пуца, биће дана —“.

— Турска је влада издала наредбу, да репортери турских и страних листова овима само такве гласе смеју јављати, које им даде царски пресбирџ. Репортери, који буду црпали из других извора, морају казати те своје изворе, иначе ће бити изгнани из турске државе, односно из главнога града Цариграда.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Хрватско земаљско казалиште у Загребу спрема се да инсценује Шекспирова „Коријолана“ и „Јулија Цезара“.

— На концерту земаљског музичког завода у Загребу у прошлу среду певала је Милка Трнина речитатив и арију из опере Лисинскога „Љубав и злоба“ и Леонорин речитатив и арију из Бетовновога „Фиделија“; уз то је певала и четир мање песме, једну од Зајца, једну од Грига, једну од Годара и једну од Леонкавала. Том приликом је стари (van) Т(inski) свевао славној певачици поздрав, који је изашао у лиску Obzora у 25 броју.

— Мађарска краљевска опера у Будимпешти прославила је у претпрошлу суботу педесетгодишњицу „Владислава Хуњадије“, најпознатије опере покојнога Фрање Еркеља. Опера је та први пут била приказана 27 јануара п. р. 1844 а давана је за ових педесет година барем четир стотине пута у Будимпешти.

ЧИТУЉА

ВОЈИСЛАВ Ј. ИЛИЋ

У Београду је у прошли петак, 21 о. м. отишао Богу на истину прослављени српски песник Војислав Ј. Илић. Суђе-но му би да се пре времена утаји од нас. Тек му је било тридесет и три године. Сутра дан му је тело спроведено на гробље уз опште учешће најотменијег света у Београду. На спроводу су у славу и опроштај љубљеном покојнику беседили Јанко М. Веселиновић и Сима Ј. Аврамовић код саборне цркве, Риста Одавић пред Великом Школом и Хајм Давичо пред станом Заједнице књижевника и уметника. — Шта је Војислав био и вредио и колико је српско песништво у њему изгубило, не да се рећи овако у уском оквиру ове читуље. Овде се може само рећи, да је био најдаровитији међу млађим песницима српским и да је за његово лично име везан нов бујан полет у нашем песништву. О његовој појезиви писао је у „Стражилову“ године 1886 Милан Савић, а године 1888 Лаза Томановић. Скупљене песме изашле су му у два маха а сад ће Књижевна Задруга издати у збирци целокупан песнички рад Војислављев.

САДРЖАЈ: Војиславу у опроштај. — Песништво: Бесна сиротиња. Вечити муж. — Поука: О прошлости Београда. — Уметност: Моје симпатије. — Књижевност: Немци и Французи. — Ковчежић: Књижевне белешке. Белешке о уметности. Читуља.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фр. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожина у Београду.